

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik Büyüme ve Dışa Açıklık İlişkisi: Balkan Ülkeleri için Ampirik Bir Analiz

Ali ACARAVCI

Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Hatay.
Email: acaravci@mku.edu.tr, orcid.org/0000-0002-6662-6175

Sinan ERDOĞAN

Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Hatay.
Email: sinanerdogan@mku.edu.tr, orcid.org/0000-0003-3491-8234

Güray AKALIN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Kütahya.
Email: guray.akalin@dpu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-6647-5418

Geliş Tarihi / Received: 01/07/2018
DOI: <https://doi.org/10.32479/iicd.149>

Kabul Tarihi / Accepted: 02/10/2018
Araştırma Makalesi / Research Article

ÖZ: Bu çalışma, Balkan Ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ekonomik büyüme ve dışa açıklık arasındaki nedensellik ilişkilerini, yatay-kesit bağımlılığı dikkate alan ikinci nesil panel veri yöntemleri kullanarak 1996-2017 dönemi için araştırmaktadır. Yatay kesit bağımlılık ve eğim katsayıları homojenlik test sonuçlarına göre model yatay kesit bağımlıdır ve hesaplanacak eğim katsayıları heterojendir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri, yatay kesit bağımlılığı dikkate alan ve ülke bazlı sonuçlar elde etmeye olanak sağlayan Konya (2006) panel nedensellik modeliyle incelenmiştir. Analiz sonuçları şu şekilde özetlenebilir: i) Doğrudan yabancı yatırımlar ve gelir arasında zayıf bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. ii) Dışa açıklık ve gelir arasında zayıf bir nedensellik ilişkisi mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Balkan Ülkeleri, Ekonomik Büyüme, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Dışa Açıklık, Panel Nedensellik Analizi.

JEL Kodu: F13, F21, F41

Relationships of Foreign Direct Investments, Economic Growth and Trade Openness: An Empirical Analysis for Balkan States

ABSTRACT: This study explores the causal relationships between foreign direct investments, economic growth and trade openness in Balkan States for 1996-2017 period by using the second-generation panel data methods under cross-sectional dependence. According to cross-sectional dependence and homogeneity tests, models are cross-sectionally dependent and slope coefficients are heterogeneous. Causal relationships between variables have been examined by using Konya (2006) panel data causality approach that allows cross-sectional dependence and obtain country-specific results. The results can be summarized as follows: i) There exist a weak causal relationship between foreign direct investment and real income. ii) There exist a weak causal relationship between trade openness and real income.

Keywords: Balkan States, Economic Growth, Foreign Direct Investment, Trade Openness, Panel Causality Analysis.

JEL Code: F13, F21, F41

1. Giriş

Küreselleşmeyle birlikte sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, sermayenin marjinal getirinin yüksek olduğu alanlara yönelmesine imkân tanıyarak, kaynak dağılımının uluslararası anlamda daha etkin hale getirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte sermaye hareketleri etkin yönetilmezlerse, yöneldikleri ülkelerin ekonomik dengeleri üzerinde bozucu etkiler de yaratabilmektedir. Yabancı yatırımların yöneldikleri ülke ekonomileri üzerindeki etkileri genellikle bu fonların vade yapıları ile ilgilidir (Alp, 2000: 180-181). Taşıdıkları riskler dolayısıyla ülkeler kısa vadeli yabancı yatırımlar yerine genellikle ülkeye uzun vadeli olarak belirli bir fiziki sermaye, teknoloji, yönetim bilgisi getiren doğrudan yabancı yatırımları arzulamaktadır. Uluslararası sermaye hareketlerinin önemli bir kısmını oluşturan doğrudan yabancı yatırımların, yöneldikleri ülkelerde ekonomik büyümeye yol açacağı fikri, politika yapıcıları tarafından kuvvetli bir biçimde kabul görmektedir. (Melnyk, 2014: 18). Bundan dolayı özellikle gelişmekte olan ülkeler yabancı yatırım kısıtlamalarını kaldırarak, finansal sistemin gelişimini teşvik ederek, yabancı yatırımlar için teşvik edici ortamlar üreterek daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekecek tüm olası politikaları üretmektedirler (Sothan, 2017: 1-2).

Doğrudan yabancı yatırımların iktisadi büyüme üzerindeki etkisi çok farklı kanallardan ortaya çıkabilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar bir tür fiziksel yatırım olduklarından her şeyden önce yöneldikleri ülkelerdeki fiziki sermaye stoklarının artmasını sağlamaktadırlar (Çiftçi vd. 2018: 370). Solow (1956)'un Neoklasik büyüme modeline göre ise fiziki sermayedeki bu artış, mevcut sermaye mallarını arttırarak hem kısa hem de uzun dönemde ev sahibi ekonomideki kişi başına düşen gelir düzeyini arttıracaktır (Tintin, 2010: 15). Bunun yanında doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkeye bilgi ve tecrübeli yöneticiler gibi kaynaklar getirmekte, teknolojinin gelişmesi ve yayılmasına katkıda bulunmakta, fiziki sermayenin yanı sıra beşeri sermaye artışı sağlamak ve uluslararası piyasalara giriş imkânını arttırmaktadır. Bu şekilde sağlanan verimlilik artışı ise ekonomik büyümeyi desteklemektedir (Pegkas, 2015; Acaravcı ve Akyol, 2017; 18, Alp, 2000; Iamsiraroj ve Doucouliagos, 2015).

Literatürde, doğrudan yabancı yatırımların iktisadi büyümeyi, iktisadi büyümenin de doğrudan yabancı yatırımları etkilediği kabul edilmektedir (Schmitz ve Bieri, 1972; Artige ve Nicolini 2005; Jiménez, 2011). İktisadi büyümenin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi piyasa büyüklüğü kanalıyla ortaya çıkmaktadır. Genellikle kişi başına reel gayrisafı yurtiçi hasıla ile temsil edilen piyasa büyüklüğü; ilgili yatırımcıya ölçek ekonomilerinden faydalanma imkânı sağlayarak üretimi etkinleştirmesine, ilgili mal ve hizmetin üretilip yerinde satılarak ulaştırma ve pazarlama gibi maliyetleri düşürmesine olanak sağlamaktadır (Greenaway vd., 2007; Mottaleb ve Kalirajan, 2010; Iamsiraroj ve Doucouliagos, 2015). Lim (1983) ve Zhang (2001)' e göre yüksek iktisadi büyüme oranları daha yüksek toplam talebe yol açmakta, bu ise yatırımcılara kâr elde etmek için daha fazla fırsat sunmakta ve onları yatırıma teşvik etmektedir. Bakir ve Alfawwaz (2009)'da benzer bir süreçten bahsetmekte ve doğrudan yabancı yatırımların, firmaların daha yüksek sermaye getirisi ve daha fazla kar elde edebileceği daha büyük ve genişleyen pazarlara ve daha büyük satın alma gücüne sahip ülkelere yöneleceğini ileri sürmektedir.

İktisadi büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlarla yakından ilişkili olduğu kabul edilen bir diğer önemli makroekonomik değişken ise ticari açıklıktır. Dış ticaretin iktisadi büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu, hem Adam Smith (1776) tarafından geliştirilen mutlak üstünlük teorisinde, hem David Ricardo (1817) tarafından geliştirilen karşılaştırmalı üstünlük teorisinde hem de Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından geliştirilen içsel büyüme teorilerinde kabul edilmektedir. Rodrigues ve Rodrik (2000)'de bu yönde bir çıkarımda bulunmakta ve özellikle dış ticaret politikalarının gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin sağlanmasında önemli bir rolü olduğunu ve bütün ülkelerin iktisadi büyümeyi hızlandırmasının en iyi yolunun dünya ekonomisiyle bütünleşmesiyle mümkün olabileceğini vurgulamaktadır (Rodrigues ve Rodrik, 2000: 262). Ades ve Glaeser (1999) ise ekonomik büyümenin, piyasa genişliğiyle yakından ilgili olduğunu ortaya koyarak, ticari serbestleşmeyi, hem yeni ürünlerin oluşturulması, hem de pazar payının arttırılmasına imkân sağlayan bir olgu olarak yorumlamaktadır (Ades & Glaeser, 1999:1025). Romer (1993), Grossman ve Helpman (1991) ve Barro ve Sala-i-Martin (1995)'e göre ticari açıklığın büyüme üzerindeki pozitif etkisinin temel sebebi; dünyanın geri kalanına kıyasla ticari açıklığı daha yüksek olan ekonomilerin ileri teknolojileri özümsemede daha yetenekli olmasıdır (Gries ve Redlin, 2012: 2). Chang vd. (2005) ise ticari açıklığın, karşılaştırmalı üstünlükle kaynakların verimli bir şekilde tahsis edilmesini teşvik

ettiğini, bilgi ve teknolojik ilerlemenin yayılmasına olanak sağladığını ve iç ve dış pazarlarda rekabeti teşvik ettiğini belirtmektedir (Chang vd., 2005: 33).

Bu çalışmanın amacı Balkan ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve ticari açıklık arasındaki nedensellik ilişkilerini incelemektir. 1990'lı yıllar Balkan bölgesi için yoğun siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların yaşandığı bir dönem olmuştur. Aynı dönemde geçiş süreci yaşayan Doğu Avrupa ülkelerine göre, Balkan Ülkelerinin ekonomik yapılarında dönüşüm ve siyasi istikrar sağlanması süreci daha yavaş ilerlemiştir. Balkanlarda, piyasaların küçük olması, kurumsal gelişmenin yavaş olması, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık endişeleri nedeniyle doğrudan yabancı yatırımlar, istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir (Şekil.1). Fakat son zamanlarda Balkan ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına verilen teşvikler, Avrupa pazarına olan yakınlığı nedeniyle taşıma maliyetlerinin düşük olması ve Avrupa pazarına erişimde kolaylık gibi etkenler, bölgeye sermaye akışını teşvik etmeye başlamıştır. Çalışmada Balkan ülkelerinin ele alınmasının nedenleri şöyle sıralanabilir:

i) Son yıllarda bölge ülkeleri Afrika, Ortadoğu ve Asya ülkelerinden gelen göçlerde ilk durak gibi rol almakta, bu nedenle hem politik hem de iktisadi açıdan araştırmacıların ilgisini çekmektedir.

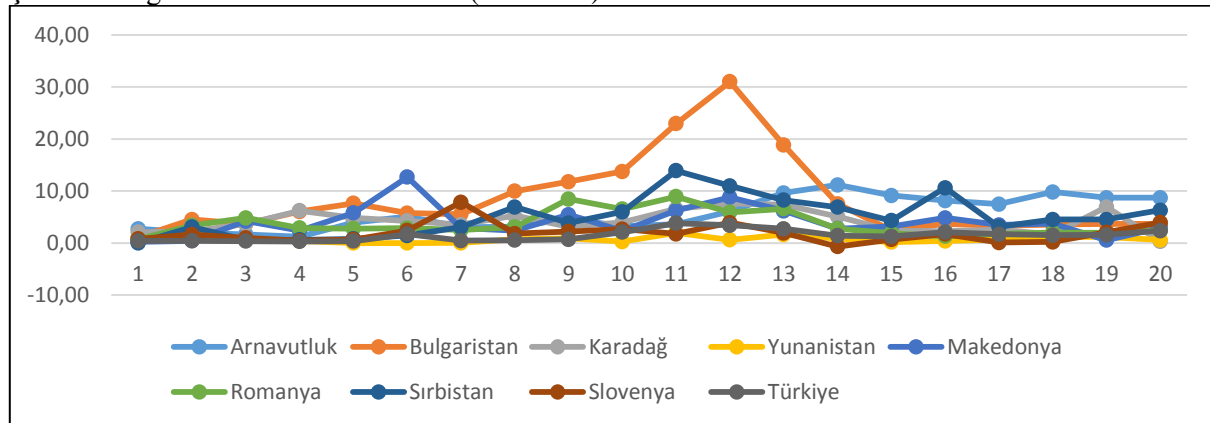
ii) Özellikle göçe bağlı olarak bölgede işgücü maliyetleri konusunda yoğunlaşan rekabetin, uzun dönemde bu ülkeleri üretim ve ihracat alanlarında rekabet güçlerini yükseltmesi beklenebilir. Bu hususlar yabancı sermaye konusunda bölgenin yatırımcılar tarafından ilgi görmesine katkı yapmaktadır.

iii) Bölge ülkelerinin dışa açılmasının ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yoğun bir şekilde bölge ülkelerine çekilmesinin, Balkan ülkelerinin ekonomik kalkınma sorunlarının çözümüne olumlu katkı sağlaması beklenmektedir.

iv) Ayrıca literatürde araştırıldığı kadarıyla Balkan ülkeleri özelinde yapılan çalışmaya rastlanmamıştır. Bunun yanında, incelendiği kadarıyla ilgili örneklem için değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini yatay kesit bağımlılığını dikkate alan nedensellik testleriyle inceleyen çalışma da bulunmamaktadır.

Bu nedenlerle çalışma, literatürdeki mevcut çalışmalardan hem örneklem hem de yöntem bağlamında ayrılmakta ve bu alanda literatüre özgün bir katkı yapmayı amaçlamaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda hazırlanan çalışmanın ikinci bölümünde ampirik literatür irdelenmiş, üçüncü bölümünde model, örneklem ve yöntem açıklanmış, dördüncü bölümünde ampirik sonuçlar verilmiş ve beşinci bölümde ise elde edilen bulgular tartışılarak politika önerilerinde bulunulmuştur.

Şekil 1: Doğrudan Yabancı Yatırımlar (% GSYH).

Kaynak: Dünya Bankası (2017) "Dünya Kalkınma Göstergeleri"nden yararlanarak hazırlanmıştır.

2. Literatür Taraması

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi konusunda öne çıkanlar çalışmalar Tablo 1'de sunulmuştur. Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisini araştıran çalışmaların ağırlıklı olarak çok ülkeli örneklemeleri kapsadığı söylenebilir. Ayrıca bulgular, ağırlıklı olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu yönündedir.

Ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalar ele alındığında, yine ağırlıklı olarak çok ülkeli örneklemelerin kullanıldığı, bununla birlikte literatürde sınırlı da olsa ülkeler özelinde çalışmaların da mevcut olduğu görülmektedir.. Çalışmaların bulguları genel olarak değerlendirildiğinde ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi konusunda genel bir uzlaşımın olmadığı görülmektedir.

Ayrıca çok ülkeli çalışmalar Balkan ülkelerinin bir bölümünü analizlere dahil etmiş olsa da, bölge ülkeleri için doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve dışa açıklık ilişkisini yatay kesit bağımlılığı dikkate alan yöntemle ele alan bir çalışmaya literatürde araştırıldığı kadarıyla rastlanmamıştır.

Tablo 1: Literatür Tablosu

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları – Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Çalışmalar			
Yazar (lar)	Örneklem (Dönem)	Yöntem	Sonuç
Borensztein vd. (1998)	Gelişmekte Olan 69 Ülke, 1970-1989	Panel Regresyon Analizi	+
Choe (2003)	80 Ülke, 1971-1995	Panel Nedensellik Analizi	<i>FDI ↔ GDP</i>
Li ve Liu (2005)	84 Ülke, 1970-1999	Panel Veri Analizleri	+
Adams (2009)	Sahraaltı Afrika Ülkeleri 1990-2003	Panel Regresyon Analizi	+
Saini vd. (2010)	85 Ülke, 1976-2004	GMM Yöntemi	0
Tekin (2010)	18 Az Gelişmiş Ülke, 1970-2009	Panel Nedensellik Analizi	F
Acaravcı ve Ozturk (2012)	10 Avrupa Ülkesi, 1994-2008	ARDL Sınır Testi ve Nedensellik Analizi	F
Lee (2013)	19 G-20 Ülkesi, 1971-2009	Sabit Etkiler Modeli	+
Abbes vd. (2015)	65 Ülke, 1980-2010	Panel Nedensellik Yöntemi	<i>DYY → GSYİH</i>
Agrawal (2015)	BRICS Ülkeleri, 1989-2012.	Panel Nedensellik Yöntemi	<i>DYY → GSYİH</i>
Agbloyor vd. (2016)	Sahraaltı Afrika Ülkeleri, 1996-2010	2 Aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi	F
Dışa Açıklık - Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Çalışmalar			
Yazar (lar)	Örneklem (Dönem)	Yöntem	Sonuç
Harrison (1996)	Farklı Paneller için Farklı Dönem	Panel Veri Analizi	+
Yanıkaya (2003)	100 Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke, 1970-1997	Panel Regresyon Analizi	+
Awokuse (2008)	3 Ülke ve Her Ülke için Ayrı Dönem	Nedensellik Analizi	F
Hossain (2011)	9 Yeni Sanayileşen Ülke, 1971-2007	Panel Nedensellik Analizi	<i>TR → GSYİH</i>
Agarvall (2012)	Malezya	ARDL	+
Menyah vd. (2014)	21 Afrika Ülkesi, 1965-2008	Panel Nedensellik Analizi	Z
Hye ve Lau (2015)	Hindistan, 1971-2009	Nedensellik Analizi	Kısa Dönemde + Uzun Dönemde -
Keho (2017)	Cote d'Ivoire, 1965-2014	ARDL Nedensellik Analizi	+
			<i>TR → GSYİH</i>

Açıklamalar: DYY: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, TR: Ticari Açıklık, +: Pozitif Etki, -: Negatif Etki, 0: İstatistiksel Olarak Anlamli İlişki Yok, Z: Zayıf İlişki, F: Ülkelere Göre Farklı Etki, →: Tek Yönlü İlişki; ↔: İki Yönlü İlişki.

3. Model, Örneklem ve Yöntem

Bu çalışmada; iktisadi, tarihi ve kültürel bağlara sahip Balkan coğrafyasındaki ülkelerde (Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Yunanistan, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Türkiye), doğrudan yabancı sermaye yatırımları, reel gelir ve dışa açıklık ilişkisi 1996-2017 dönemi için yatay kesit bağımlılığı dikkate alan panel veri yöntemleri kullanılarak araştırılmıştır. Değişkenler arasında nedensellik ilişkilerini test etmek amacıyla, metodolojik olarak Granger nedensellik testine dayanan ve yatay kesit bağımlılığı bootstrap yöntemiyle modelleyen, iki açıklayıcı değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki ortak etkisini de test edilebilen, Konya (2006) tarafından geliştirilmiş nedensellik modeli kullanılmıştır:

$$GDP_{Nt} = \alpha_{1N} + \sum_{l=1}^{p_l} \beta_{1Nl} GDP_{Nt-l} + \sum_{l=1}^{p_l} \delta_{1Nl} FDI_{Nt-l} + \sum_{l=1}^{p_l} \varphi_{1Nl} TR_{Nt-l} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

Burada $N=1,2,\dots,9$ ve $t=1,2,\dots,22$ 'dir. Model 1996-2017 yılları arası için eksiksiz veri seti ile sınanmış olup GDP değişkeni kişi başına reel geliri göstermektedir. Ayrıca FDI değişkeni doğrudan yabancı net sermaye yatırımlarını (gayri safi yurt içi hasılanın yüzdesi), TR değişkeni ise ticari açıklığı (gayri safi yurt içi hasılanın yüzdesi) ifade etmektedir. Tüm değişkenler Dünya Bankası Dünya Gelişme Göstergeleri çevrimiçi veri tabanından (World Bank World Development Indicators Online Database) alınmıştır. GDP değişkeninin doğal logaritması alınmış, dolayısıyla yarı logaritmik bir model kullanılmıştır.

Panel veri analizinde kullanılan testler, değişkenler arasında ve modelde bulunma ihtimali olan yatay kesit bağımlılık özelliklerine duyarlıdır. Bu nedenle panel veri modellerinde değişkenler arasında oluşabilecek yatay kesit bağımlılık ilişkilerinin araştırılması önem kazanmakta, değişkenlerde veya modelde oluşabilecek yatay kesit bağımlılık özelliklerinin göz ardı edilmesi ise sapmalı tahminlere neden olabilmektedir. Bu nedenle modelin yatay kesit bağımlılık özellikleri Breusch-Pagan (1980)'in LM testi ile araştırılmıştır. Yatay kesit bağımlılık testi için yokluk ve alternatif hipotezler ile test istatistiği hesaplama yöntemi aşağıdaki gibidir:

$H_0 = \text{Yatay Kesit Bağımlılık Yoktur.}$

$H_1 = \text{Yatay Kesit Bağımlılık Vardır.}$

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (\hat{p}^2_{ij}) \square \frac{X^2 N(N-1)}{2} \quad (2)$$

Ayrıca denklemlerde hesaplanacak olan eğim katsayılarının homojenlik özellikleri Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta testleri ile araştırılmıştır. Eğim katsayılarının homojenliği için yokluk ve alternatif hipotezler ile test istatistiği hesaplama yöntemi aşağıdaki gibidir:

$H_0 = \text{Eğim Katsayıları Homojendir.}$

$H_1 = \text{Eğim Katsayıları Heterojendir.}$

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad (3a)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - E(\tilde{z}_{it})}{\sqrt{\text{Var}(\tilde{z}_{it})}} \right) \quad (3b)$$

4. Ampirik Sonuçlar

Çalışmanın ampirik analiz kısmında ilk olarak, modelde yatay kesit bağımlılık bulunup bulunmadığı ve eğim katsayılarının homojenliği test edilmiştir. Tablo 2'de bu testlerin yokluk hipotezlerinin güçlü bir biçimde reddedildiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre model, yatay kesit bağımlıdır ve hesaplanacak eğim katsayıları heterojendir. Balkan ülkelerinde yatay kesit bağımlılık olgusunun ortaya çıkmasının nedenleri şöyle sıralanabilir:

- ✓ Bölge ülkelerinin coğrafi olarak birbirine yakınlığı ve ortak sınırlara sahip olması,
- ✓ Bölge ülkelerinin bir kısmının Avrupa Birliği üyesi veya üyeliğe aday olması ve bu durumun ülkelerin siyasi, iktisadi ve güvenlik politikalarında karşılıklı bağımlılık ilişkisi oluşturması,
- ✓ Ülkeler arası yapılan anlaşmalar ve uygulanan ortak politikalar.

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılık ve Katsayı Homojenliği Test Sonuçları

LM Test	149.149 (0.000)
$\tilde{\Delta}$	4.926 (0.000)
$\tilde{\Delta}_{adj}$	5.420 (0.000)

Açıklama: Parantez içindeki değerler, olasılık değerleridir.

Modelin yatay kesit bağımlı ve hesaplanacak eğim katsayılarının heterojen olması nedeniyle Konya nedensellik test kullanılmıştır. Analizden elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

✓ Örnekleme yer alan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlardan kişi başı reel gelire doğru istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi yok iken, Arnavutluk ve Makedonya’da reel gelirden doğrudan yabancı yatırımlara doğru bir nedensellik ilişkisi vardır. Diğer ülkeler için doğrudan yabancı yatırımlar ile kişi başı reel gelir arasında nedensellik ilişkisi yoktur.

✓ Hırvatistan ve Romanya’da dışa açıklıktan kişi başı reel gelire doğru nedensellik ilişkisi; Bulgaristan ve Makedonya’da ise reel gelirden dışa açıklığa doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Diğer ülkeler için dışa açıklık ile kişi başı reel gelir arasında nedensellik ilişkisi yoktur.

✓ Diğer taraftan doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari açıklığın reel gelir üzerindeki ortak etkisi incelendiğinde Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari açıklıktan reel gelire doğru ortak bir nedensellik ilişkisi vardır.

Tablo 3: Konya Nedensellik Testi Sonuçları

	$H_0 : \text{FDI} \Rightarrow \text{GDP}$				$H_0 : \text{TR} \Rightarrow \text{GDP}$			
	10%	5%	1%		10%	5%	1%	
<i>Arnavutluk</i>	2.81	8.56	12.74	26.21	0.20	8.42	12.43	23.69
<i>Bulgaristan</i>	4.38	9.06	13.88	32.03	4.18	9.32	14.03	27.01
<i>Hırvatistan</i>	0.44	9.73	14.35	28.14	25.50**	9.53	14.21	27.65
<i>Yunanistan</i>	0.92	7.84	11.36	22.30	4.87	7.51	11.21	21.74
<i>Makedonya</i>	0.87	8.19	13.06	29.72	2.21	8.13	12.34	24.09
<i>Romanya</i>	0.65	7.69	11.76	23.61	39.07***	8.46	12.67	25.74
<i>Sırbistan</i>	3.84	9.28	13.79	27.42	0.67	9.60	15.00	30.63
<i>Slovenya</i>	0.92	9.00	14.45	31.83	2.69	7.36	10.55	20.69
<i>Türkiye</i>	7.16	7.64	11.69	22.60	1.37	8.65	13.30	26.29
	$H_0 : \text{GDP} \Rightarrow \text{FDI}$				$H_0 : \text{GDP} \Rightarrow \text{TR}$			
	10%	5%	1%		10%	5%	1%	
<i>Arnavutluk</i>	19.57**	12.43	17.28	29.14	0.35	12.94	17.83	32.47
<i>Bulgaristan</i>	1.35	8.27	11.71	22.02	28.97***	10.38	14.94	27.56
<i>Hırvatistan</i>	0.43	5.80	8.69	17.16	3.01	12.11	17.64	35.93
<i>Yunanistan</i>	2.28	9.43	13.94	26.31	0.33	12.38	17.63	33.06
<i>Makedonya</i>	0.17	5.78	8.28	14.93	13.86**	8.78	12.48	23.26
<i>Romanya</i>	8.74*	7.55	10.78	20.58	0.23	8.65	12.70	24.28
<i>Sırbistan</i>	2.72	6.86	10.07	17.66	6.86	11.46	16.63	31.69
<i>Slovenya</i>	0.10	5.59	8.42	16.17	6.34	13.55	19.29	33.77
<i>Türkiye</i>	1.88	8.44	12.14	22.23	0.69	6.23	9.02	16.82

Not: \Rightarrow Granger nedeni değildir. * %10 anlamlılık düzeyinde, ** %5 anlamlılık düzeyinde, *** ise %1 anlamlılık düzeyinde 10.000 bootstrap tekrarımdan elde edilen kritik değerler için istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 4 : Konya Ortak Nedensellik Testi Sonuçları

	$H_0 : \text{FDI-TR} \rightarrow \text{GDP}$			
		10%	5%	1%
Arnavutluk	0.93	7.11	10.42	19.44
Bulgaristan	2.10	6.98	10.17	19.38
Hırvatistan	2.01	7.47	11.21	22.03
Yunanistan	0.60	7.26	10.65	19.93
Makedonya	3.14	7.68	12.25	27.89
Romanya	2.10	6.90	10.57	20.62
Sırbistan	2.18	7.65	11.64	21.71
Slovenya	0.59	7.51	11.42	27.89
Türkiye	7.21*	6.86	10.19	20.03

Not: \rightarrow Granger nedeni değildir. * %10 anlamlılık düzeyinde, ** %5 anlamlılık düzeyinde, *** ise %1 anlamlılık düzeyinde 10.000 bootstrap tekrardan elde edilen kritik değerler için istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada; iktisadi, tarihi ve kültürel bağlara sahip Balkan coğrafyasındaki ülkelerde (Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Yunanistan, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Türkiye), doğrudan yabancı sermaye yatırımları, reel gelir ve dışa açıklık ilişkisi 1996-2017 dönemi için araştırılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Çalışmanın modeli yatay kesit bağımlıdır ve hesaplanacak olan eğim katsayıları heterojendir. Bu nedenle çalışmada yatay kesit bağımlılığı dikkate alan panel veri yöntemleri kullanılmıştır. Örneklemde yer alan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlardan kişi başı reel gelire doğru istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunmasa da, cari açığın finansmanı, teknoloji ve üretim bilgisi transferi konusunda daha kaliteli bir kaynak olan doğrudan yabancı yatırımların literatürde reel gelirin belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmesi, bu kaynakların ilgili ülkelere yönelmesini ve ülke ekonomisinde kalıcı olmasını sağlayacak kurumsal ve iktisadi tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır. Diğer taraftan iktisadi büyüme ile genişleyen ve derinleşen bir piyasa, artan talep gücü ile dış yatırımlar açısından çekici bir faktör olabilecektir. Bu nedenle ilgili ülkelerde iktisadi büyümenin sürdürülebilir kılınması adına alınacak tedbirler önemlidir.

Dışa açıklık ve reel gelir ilişkisini değerlendirmeye yönelik analiz sonuçlarına göre, Hırvatistan ve Romanya'da dışa açıklıktan kişi başı reel gelire doğru; Bulgaristan ve Makedonya'da ise kişi başı reel gelirden dışa açıklığa doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bu ülkelerin ticari küreselleşmeye, diğer ülkelere göre daha hassas olduğu ve dış ticaretin serbestleştirilmesine yönelik gelişmelere ekonomik büyümelerinin duyarlı olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye'de ticari açıklık ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından reel gelire doğru ortak bir nedensellik etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda dışa açılma ile beraber gelen doğrudan yabancı yatırımların iktisadi büyümeyi teşvik edeceği beklenebilir. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının teşvikine yönelik tedbirler ve serbest ticaret önündeki engellerin asgariye indirilmesinin, ekonomik büyümeyi teşvik etmesi beklenebilir.

Çalışmanın sonuçları bir bütün olarak değerlendirilirse, ticari serbestleşme, doğrudan yabancı girişlerini teşvik edici kurumsal ve ekonomik tedbirler, Balkan coğrafyasında kişi başı gelirin yükseltilmesine, ekonomik kalkınmanın sağlanmasına ve sürdürülebilir kılınmasına olumlu katkı sağlayabilir. Ayrıca literatürde yapılan çalışmaların çoğunlukla çok ülkeli örneklemeleri kapsadığı dikkate alındığında, gelecek çalışmalarda ülke bazlı analizlerin yapılması, ilgili ülke karakteristiğinin anlaşılmasına ve ülkelere özgü politika önerilerinin yapılmasına olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abbes, M. S., Mostefa, B., Seghir, G. M., Zakarya, G. Y.(2015). *Causal Interactions between FDI, and Economic Growth: Evidence from Dynamic Panel Co-Integration*. *Procedia Economics and Finance*, 23: 276-290.
- Acaravcı, A., Akyol, M. (2017). *Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(1):17-33.

- Acaravcı, A., Ozturk, I. (2012). *Foreign Direct Investment, Export and Economic Growth: Empirical Evidence From New EU Countries*. Romanian Journal of Economics Forecasting, 2: 52-67.
- Adams, S. (2009). *Foreign Direct Investment, Domestic Investment and Economic Growth in: Sub-Saharan Africa*. Journal of Policy Modelling, 31: 939-949.
- Ades, F. A., Glaeser, E.L. (1999). *Evidence on Growth, Increasing Returns, and the Extent of the Market*. The Quarterly Journal of Economics, 114(3): 1025-1045.
- Agarwal, R. (2012). *Economic Globalization, Growth and the Environment: Testing of Environment Kuznets Curve Hypothesis for Malaysia*. Business & Financial Affairs, 1(2): 1-8.
- Agbloyor, E. K., Gyeke-Dako, A., Kuipo, R., Abor, J. Y. (2016). *Foreign Direct Investment and Economic Growth in SSA: The Role of Institutions*. Thunderbird International Business Review, 58(5), 479-497.
- Agrawal, G. (2015). *Foreign Direct Investment and Economic Growth in BRICS Economies: A Panel Data Analysis*. Journal of Economics, Business and Management, 3(4): 421-424.
- Alp, A. (2000). *Finansın Uluslararasılaşması*. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Artige, L., Nicolini, R.(2006). Evidence on the Determinants of Foreign Direct Investment: The Case of Three European Regions. <http://www.crepp.ulg.ac.be/papers/crepp-wp200607.pdf> (Erişim Tarihi: 08.10.2018).
- Awokuse, T. O. (2008). *Trade Openness and Economic Growth: Is Growth Export-Led or Import-Led?*. Applied Economics, 40(2):161-173.
- Bakir, A., Alfawwaz, T. (2009). *Determinants of Foreign Direct Investment in Jordan*. International Management Review, 5(2), 66-73.
- Barro, R. J., Sala-i-Martin, X. (1995), *Economic Growth*, McGraw-Hill, Cambridge, MA.
- Breusch, P. S., Pagan, A. R. (1980). *The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics*. Review of Economic Studies, 47(7); 239-253.
- Borensztein, E., Gregorio, J. D., Lee, J. W. (1998). *How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth*. Journal of International Economics, 45:115-135.
- Chang, R., Kaltani, L., Loayza, N. V. (2009). *Openness Can Be Good for Growth: The Role of Policy Complementarities*, Journal of Development Economics, 90(2009) 33-49.
- Choe, J. I. (2003). *Do Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth?* Review of Development Economics, 7(1): 44-57.
- Çiftçi, İ., Özbek, R. İ., Uzgören, E. (2018). *Feldstein-Horioka Bulmacasının OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analiziyle Sınanması*. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 25(2), 370-390.
- Dünya Bankası (2017). *Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators)*. <http://databank.worldbank.org/data/views/variableSelection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators#> (Erişim Tarihi: 16.02.2017).
- Greenaway, D., Sapsford, D., Pfaffenzeller, S. (2007), *Foreign Direct Investment, Economic Performance and Trade Liberalisation*, The World Economy, 30(2): 197-210.
- Gries, T., Redlin, M. (2012). *Trade Openness and Economic Growth: A Panel Causality Analysis*, International conferences of RCIE, KIET, and APEA, March.
- Grossman, G. M., Helpman, E. (1993). *Innovation and Growth in The Global Economy*, Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Harrison, A. (1996). *Openness and Growth: A Time Series Cross-Country Analysis for Developing Countries*. Journal of Development Economics. 48: 419-447.
- Hossain, Md. S. (2011). *Panel estimation for CO2 emissions, energy consumption, economic growth, trade openness and urbanization of newly industrialized countries*. Energy Policy, 39:6991-6999.
- Hye, Q. M. A., Lau, W. Y. (2015). *Trade Openness and Economic Growth: Empirical Evidence from India*. Journal of Business Economics and Management, 16(1): 188-205.
- Jimenez, A. (2011). *Political Risk As a Determinant of Southern European FDI in Neighboring Developing Countries*. Emerging Markets Finance and Trade, 47(4), 59-74.
- Keho, Y. (2017). *The impact of trade openness on economic growth: The case of Cote d'Ivoire*. Cogent Economics & Finance, 5(1), Article: 1332820.
- Konya, L. (2006). *Export and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with a Panel Data Approach*. Economic Modelling, 23: 978-992.
- Iamsiraroj, S., Doucouliagos, H. (2015), *Does Growth Attract FDI?*, Economics Discussion Papers 18.

- Lee, J. W. (2013). *The contribution of foreign direct investment to clean energy use, carbon emissions and economic growth*. Energy Policy, 44: 483-489.
- Li, X., Liu, X. (2005). *Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Increasingly Endogenous Relationship*. World Development, 33(3): 393-407.
- Lim, D. (1983). *Fiscal Incentives and Direct Foreign Investment in Less Developed Countries*. The Journal of Development Studies, 19(2), 207-212.
- Lucas, R. (1988). *On The Mechanics of Economic Development*. Journal of Monetary Economics, 22(1), 3-42.
- Melnyk, L., Oleksandr K., Serhiy P. (2014). *The impact of foreign direct investment on economic growth: case of post communism transition economies*. Problems and Perspectives in Management, 12(1), 17-24.
- Menyah, K., Nazlioglu, S., Rufael Y. W. (2014). *Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in African Countries: New Insight from a Panel Causality Approach*. Economic Modelling, 37: 386-394.
- Mottaleb, K. A., Kalirajan, K.(2010), *Determinants of Foreign Direct Investment in Developing Countries: A Comparative Analysis*. ASARC Working Paper 13.
- Pegkas, P. (2015). *The Impact of FDI on Economic Growth in Eurozone Countries*, The Journal of Economic Asymmetries, 12(2015), 124–132.
- Pesaran, M. H., Yamagata, T. (2008). *Testing Slope Homogeneity in Large Panels*. Journal of Econometrics, 142; 50-98.
- Ricardo, D. (1817). *The Principles of Political Economy and Taxation*. <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/ricardo/Principles.pdf> (Erişim Tarihi: 08.10.2017)
- Romer, P. M. (1986). *Increasing Returns and Long Run Growth*. Journal of Political Economy, 94(5), 1002-37.
- Romer, P. M. (1993), *Two Strategies for Economic Development: Using Ideas and Producing Ideas*, The World Bank Economic Review, 6(1): 63-91.
- Saini, A.W.N.W., Baharumshah, A. Z., Law, S. H. (2009). *Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Economic Growth: International Evidence*. Economic Modelling, 27: 1079-1089.
- Schmitz, A., Bieri, J. (1972). *EEC tariffs and US Direct Investment*. European Economic Review, 3(3), 259-270.
- Smith, A.(1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_p.pdf (Erişim Tarihi: 08.10.2017)
- Sothan, S. (2017). *Causality Between Foreign Direct Investment and Economic Growth for Cambodia*. Cogent Economics and Finance, 5:1277860, 1-13.
- Tekin, R. B. (2012). *Economic Growth, Export and Foreign Direct Investment in Least Developed Countries: A Panel Granger Causality Analysis*. Economic Modelling, 29: 868-876.
- Tintin, C. (2010). *The Impacts of FDI on Productivity and Economic Growth: A Comparative Perspective*, Master Thesis, School of Economics and Management Department of Economics, Lund University, Sweden.
- Yanikkaya, H. (2003). *Trade Openness and Economic Growth: a Cross-Country Empirical Investigation*. Journal of Development Economics. 72: 57-89.
- Zhang, K. H. (2001). *What Explains the Boom of Foreign Direct Investment in China?*. Economia Internazionale/International Economics, 54(2), 251-274.